

REDAKCIINĖS KOLEGIJOS TRIBŪNA

(Nr.56)

Vytautas RADŽVILAS
Filosofas, Redkolegijos narys

SUJAUKTOS SĄVOKOS KAINA: PILIE TINĖ AR PILIETIŠKA VISUOMENĖ? (IX)

Besivadovaujantis „sveiku protu“ ir įsitikinęs, kad gyvena „natūraliame“ pasaulyje, zooidinę transformaciją patiriantis šiuolaikinis žmogus jos tiesiogiai nejaucia ir dažniausiai net neįtaria ją vykstant. Gyvūnėjančios žmonijos vaizdinys jam gali atrodyti atkeliavęs iš fantastikos srities ir vertas ne daugiau dėmesio, negu bet kuris kitas karščiuojančios sąmonės kūrinys.

Tačiau dėl to, kad šia transformacija abejojama, ji nenustoja vykusi ir netampa mažiau tikra. Priešingai, juo plačiau tikima ją esant tik liguistos vaizduotės pramanu, juo ji darosi spartesnė ir gilesnė. Juk neįmanoma veiksmingai apsaugoti nuo pavojaus, jei šis net neįjuntamas ir nesuvokiamas.

Tačiau sausi Vakarų istorijos faktai nenuginčijamai byloja, kad mintis, jog žmogus yra tik šiek tiek sudėtingesnis gyvūnas - bet iš esmės tik gyvūnas, yra nuo Renesanso pradėjusio skleistis moderniojo humanizmo pamatinė idėja. Žmogaus prilyginimas gyvūnui yra vadinamojo antropocentrinio, tai yra nusigrėžusio nuo Dievo ir tapusio radikaliai sekuliaristiniu, humanizmo kertinė tiesa. Ji yra visų Apšvietos pagimdytų ideologijų - liberalizmo, komunizmo, konservatizmo ir sekuliaristinio nacionalizmo - išeities ir atramos taškas.

Šia idėja vadovavosi ir ją įvairiai išsakę garsiausi modernybės filosofai bei socialiniai ir politiniai mąstytojai. Vienas iškiliausių XVI-II a. liberalizmo politinės filosofijos atstovų ir kosmopolitinės pasaulinės pilietinės visuomenės pranašų Imanuelis Kantas (Immanuel Kant) traktate „Visuotinės istorijos idėja pasaulinės pilietijos požiūriu“ tiesmukiškai ir nedviprasmiškai teigia, jog žmogus yra gyvūnas.

Jam visiškai pritaria Karlas Marksas, kuris darbe, vėliau pavadintame „Ekonominiai ir filosofiniai 1844 metų rankraščiai“, aiškindamas, kad „humanizmas yra natūralizmas“, tik šiek tiek aptakiau ir švelniau išsako tą pačią mintį. Ši mintis yra gerokai svarbesnė, negu dažnai manoma.

Nuostata, kad žmogus yra tik gyvūnas, nuo XVIII a. pabaigos ne tik įsitvirtino visoje moderniojoje, taigi antikrikščioniškoje, Vakarų filosofijoje, bet ir tapo tuo metu pradėjusių sparčiai formuotis humanitarinių ir socialinių mokslų - nuo istorijos ir literatūrologijos iki ekonomikos ir sociologijos - pamatine prielaida. Šio pokyčio praktiniai padariniai taip pat buvo milžiniški. Modernių visuomenių gyve-

nimą užsimota moksliškai organizuoti ir tvarkyti, o pačios visuomenės vis labiau pradėtos valdyti vadovaujantis įsitikinimu, kad žmogus yra tik gyvūnas, kurį valdant neįmanoma, o ir nėra reikalo atsižvelgti į transcendentinį jo pradą ir dvasinį buvimo matmenį ar apeliuoti į jame glūdinčias aukštesnes ir specifiškai žmogiškas galias - protą ir sąžinę.

Kaip tik tada ir buvo iš principo atvertas kelias pakeisti klasikinių politinį žmogaus, kaip racionalios ir gebančios moraliai apsispręsti būtybės, valdymą „modernesniu“, troškimų vadyba grindžiamu „nepolitiniu“ valdymu. *Homo politicus* virsmas *homo oeconomicus* - tokia buvo Vakarų pasaulio modernėjimo pagrindinė kryptis ir tendencija, o žvelgiant iš tradicinės religinio ir politinio žmogaus sampratos perspektyvos - modernybės kaina.

Moderniojo sekuliaristinio humanizmo plėtra iš esmės yra ne kas kita, o jau kelis šimtmečius trunkantis Vakarų žmogaus iš(si)žmoginimo vyksmas, kuris XX a. filosofijoje buvo pripažintas ir įvardytas tiesiog kaip „žmogaus mirties“ faktas.

Kaip minėta, antropologinės ir socialinės inžinerijos priemonėmis vykdomo žmogaus žudymo jį sugyvūninant programa sieja visas Apšvietos išrastas ideologijas ir tam tikra prasme - kaip galutinis tikslas - yra visų jų bendras vardiklis. Vis dėlto uoliausiai ir plačiausiai - su didžiausiu įkarščiu ir neprilygstamu mastu - ją stengiasi įgyvendinti dviejų politinių filosofijų ir ideologijų - marksistinio komunizmo ir liberalizmo - skelbėjai ir šalininkai. Nors jų gelminė giminytė seniai atskleista ir puikiai žinoma, ją verta priminti ir akcentuoti, nes propagandiniais tikslais dažnai mėginama ją nuslėpti arba sumenkinti.

Stengiantis komunistinės santvarkos atsikračiusių šalių žmones įtikinti, kad jie pagaliau gyvena tikrai „laisvoje“ ekonominėje ir politinėje santvarkoje, visomis išgalėmis kuriamas ir palaikomas propagandinis mitas, jog komunizmas ir liberalizmas yra visiškai priešingos ir iš principo nesutaikomos ideologijos. Jų kova neretai išpučiama ir sureikšminama taip, kad propagandiniuose vaizdiniuose pradeda atrodyti kaip kone apokaliptinis ir lemiamas Gėrio ir Blogio, Laisvės ir Vergijos jėgų mušis.

Patekus į šitokių vaizdinių traukos lauką ir pasidavus jų magijai lengva pamiršti, kad šis mušis iš tikrųjų yra tik šeimyninis dviejų Apšvietos ideologijų kivirčas, o ne principinis ir nesutaikomas konfliktas. Ginčijamasi ne dėl tikslo, o tik dėl priemonių jam įgyvendinti.

Abiejoms ideologijoms žmogus yra tik *homo oeconomicus* - transcendentinio matmens neturintis gyvūnas, kurio aukščiausi gyvenimo

siekiniai yra fizinio kūno saugumas ir gerovė. Neatsitiktinai vienas iškiliausių atviros visuomenės teoretikų ir apologetų Karlas Raimundas Poperis (Karl Raimund Popper) plačiai išgarsėjusioje knygoje „Istorizmo skurdas“ aršiai kritikuoja marksistinę socialinę inžineriją, bet visiškai nesmerkia ir nesiūlo apskritai atsakyti paties užmojo inžineriškai „pertvarkyti“ ir „atnaujinti“ žmogų.

► Nuostata, kad žmogus yra tik gyvūnas, nuo XVIII a. pabaigos ne tik įsitvirtino visoje moderniojoje, taigi antikrikščioniškoje, Vakarų filosofijoje, bet ir tapo tuo metu pradėjusių sparčiai formuotis humanitarinių ir socialinių mokslų - nuo istorijos ir literatūrologijos iki ekonomikos ir sociologijos - pamatine prielaida

Marksistinę socialinę inžineriją jis puola ne už tai, kad ji nužmogina ir naikina prigimtinių žmogų, o tik už tai, kad ji yra „holistinė“, tai yra užsimojusi sukurti „naują žmogų“ vienu ypu, centralizuotai įgyvendinant valdžios „viršūnių“ iš anksto iki smulkiausių detalių suplanuotą visiškai „naujos“ visuomenės projektą. Pats kritikas siūlo visuomenę pertvarkyti pasitelkiant ne „visu- minę“, bet „dalinę“ socialinę inžineriją, kuri leistų pasiekti tą patį tikslą, bet ne iš karto, o „žingsnis po žingsnio“ transformuojant šitaip „atnaujinamos“ visuomenės narių sąmonę - pamažu ir nepastebimai „pažangia linkme“ keičiant jų pasaulėžiūros, kultūrinės ir vertybines nuostatas bei įsitikinimus.

„Atvira pilietinė visuomenė“ yra „dalinės“ socialinės inžinerijos gaminytis griežčiausia šio žodžio prasme. Tik ji leidžia arba bent jau šios visuomenės architektams ir statytojams suteikia viltį praktiškai, tai yra technologiškai, įgyvendinti jų puoselėjamą tikslą valdyti, o galiausiai ir pavergti žmones prisidengus didinga ir kilnia jų nuolatinio ir nepabaigiamo „laisvinimo“ misija.

nam gyvūnui, už „tinkamą“ elgesį atlyginama jį apdovanojant, tai yra patenkinant arba sudarant galimybę patenkinti jį elgtis „reikiamu būdu“ skatinantį norą.

Šitoks valdymo būdas yra juo veiksmingesnis, juo geriau individai pasirošę reaguoti į jiems daromą poveikį - „jautriai“ ir „lanksčiai“ atsakyti į jiems siunčiamas ir tikslingai kaitaliojamas elgesio pasakas. Ši, atrodytų, siaura, tik „techninė“ individo elgesio valdymo problema, kai į ją pažvelgiama per „naujo žmogaus“ kūrimo vizijos prizmę, perauga į principinę ir kur kas platesnį klausimą: ko reikia, kad socialinių inžinierių rankose esanti „žmogiškoji medžiaga“ taptų tokia „plastiška“, jog nesi- priešindama leistų „atviros visuomenės“ kūrėjams įgyvendinti visus jų planus ir sumanymus?

Čia įmanomas tik inžinerinis sprendimas. Būtina paversti „žmogišką medžiagą“ kuo mažiau „inertiška“ ir šitaip sumažinti ar net visai įveikti joje glūdinčią pasipriešinimo jėgą. Tokia tobulai plastiška „žmogišką medžiagą“ - neinertiška, be galo jautriai ir žaibiškai reaguojančia į menkiausius pagal savo užgaidas ją pertvarkančių ir lipdančių „naujo žmogaus“ kūrėjų poreikus ir poveikius - gali būti tik visiškai „grynuolis“, arba tobulu troškimų kamuoliu tapęs individas.

Tapti vien savųjų geismų varomu ir tik savo troškimais besivadovaujančiu aistrų kamuoliu individas gali tik pasiekęs savotišką ribą, kai visiškai „išsilaisvina“ arba būna „išlaisvinamas“ iš bet kokių „senajam“ žmogui būdingų vidinių - proto ir sąžinės - reikalavimų ir stabdžių. Toji riba yra ideali ir neaišku, kiek ji apskritai pasiekiamą, tačiau „dalinę“ socialinę inžineriją tam ir pasitelkiama, kad individas būtų prie jos kuo labiau artinamas visomis įmanomomis priemonėmis.

Būtent todėl ši inžinerija yra absoliučiai būtinas - vienintelis ir niekuo nepakeičiamas - individo valdymo jį nepalaujamai „laisvinant“ ir kartu pačios „atviros visuomenės“ konstravimo įrankis. Pasitelkus ją individui „padedama“ įveikti jame tūnančio „senojo žmogaus“ prigimtiai būdingą „inertiškumą“, tai yra pagelbėjama nusi- mesti moralinių ir kultūrinių „prie- tarų“ ir „stereotipų“ našta, kuri jį „slegia“ ir trukdo „paslankiai“ reaguoti į jį perkūrinėjančių inžinierių daromą poveikį.

Taigi nuosekli ir nuožmi kova su „senuoju žmogumi“ yra pirmasis ir neišvengiamas „naujojo žmogaus“ kūrimo žingsnis. Bet su kuo konkrečiai būtina kovoti? Kas yra tie „žmogiškosios medžiagos“ inertiškumą lemiantys veiksniai, arba sunkiausi „senąjį žmogų“ sle- giančios ir jam į ateitį žengti labiausiai trukdantys praeities naštos svarmenys, kuriuos žūtbūt reikia nusimesti?